

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПРЕВЕНЦИЯТА НА ДЕТСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Благослава Минчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Целта на доклада е да се изследват предизвикателствата, пред които е изправено ефективното осъществяване на превенцията на престъпността сред малолетните и непълнолетните. Разглеждат се политиките и механизмите за противодействие на девиантното и делинквентното поведение сред подрастващите, като се подчертава необходимостта от създаването на цялостен и координиран подход, включващ активно ролята на училището, семейството и институциите. Акцентира се върху нарастващата актуалност на проблема за ювентизацията на престъпността и нейното неблагоприятно развитие. Особено внимание се обръща на риска от извършване на противообществени и криминални деяния от малолетните и непълнолетните. Направени са изводи за необходимостта от изграждането на стратегия и налагане на комплексни мерки и дейности за ранната превенция на престъпността, които да ангажират ключовите участници в процеса на развитието на младежите с цел ефективна превенция на престъпността. Превенцията има за цел да постигне трайно намаляване на престъпността сред подрастващите и създаване на благоприятна среда за тяхното развитие и социална интеграция.

Ключови думи: превенция; престъпност; малолетни; непълнолетни; стратегия

ВЪВЕДЕНИЕ

Нарастващият брой на криминалните прояви, извършвани от малолетни и непълнолетни, поставя въпроса за ефективността на действащите превантивни политики по отношение на престъпността в страната. Съгласно заложеното в приетата у нас Стратегия за превенция на престъпността (2021 – 2030 г.), актуализирана и приета с Решение на Министерския съвет № 226 от 29.03.2024 г.:

[...] превенцията на противообществените прояви и престъпления, извършвани от малолетни и непълнолетни лица, е съставна част от цялостната дейност по ограничаването на престъпността в нашата страна. Тя е една от съществените предпоставки за позитивното възпитание на подрастващите и неделим елемент от системата за превенция на престъпността. Превенцията на противообществените прояви и престъпления, извършвани от малолетни и непълнолетни лица е приоритет в дейността на държавата.¹

Както отбелязва Боян Станков, „младежите проявяват активност във всички сфери на престъпната дейност, като в повечето от тях имат доминиращо участие. Това е най-сигурното доказателство за ювентизация на престъпността“ (Stankov 2003, р. 228). Според доклад относно политиките за правосъдие за непълнолетни на държавно ниво от Националната конференция на държавните законодателни органи, най-тежките престъпления се извършват от младе-

жи в юношеството и ранната зряла възраст. Колкото по-рано непълнолетните извършват насилствени престъпления, толкова по-голяма е вероятността да продължат с престъпната дейност и като възрастни. Други, по-малко сериозни нарушения, като кражба от магазини, бягство, оставане навън до късно, сексуална разпуснатост и вандализъм, обикновено се проявяват по-рано и често предвещават бъдещо престъпно поведение.

Динамичните промени в световен мащаб имат значително въздействие върху цялото общество, но най-напред се отразяват върху младите хора. Неспособността на подрастващите да се адаптират ефективно към бързо променящите се условия на средата, има редица негативни последици за тях. Вследствие на това явление младите хора лесно могат да попаднат под влиянието на деструктивни фактори, което от своя страна повишава вероятността те да бъдат лесно въвлечени в престъпни дейности, противоречащи на моралните норми и законовите разпоредби. Това не само застрашава тяхното бъдеще и развитие, но и има отрицателно въздействие върху цялото общество.

Детската престъпност е сериозен социален проблем, който изисква комплексен подход за превенция и намаляване на проявите ѝ. В Република България се прилагат различни превантивни мерки, но съществуват редица предизвикателства, които възпрепятстват тяхната ефективност. Липсата на ефективна координация между различните институции, ангажирани с превенцията на детската престъпност, работещи паралелно, но без обмен на информация или обща стратегия, и липсата на достатъчно обучени специалисти ограничава ефективността на превантивните мерки. Недостатъчно е осигуряването на ранна превенция, тъй като програмите за превенция често се включват едва когато вече е проявено отклонение. Нарастващата роля на социалните медии и дигиталната среда в живота на подрастващите води до нови форми на отклоняващо се поведение, а системата не е достатъчно подготвена за справяне с дигиталните форми на рисково поведение.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Използваният инструментариум при провеждането на изследването са системният подход и методът на сравнителния анализ на фактите и документите, анализ на научни публикации и правнонормативни документи, както и синтез на знания и опит.

Превенция на престъпността

Терминът „превенция“ произлиза от латинската дума *praeventio*, означаваща „предупреждение“. Боян Станков дефинира понятието „превенция“, като „система от мерки“ и „система от действия“ (Stankov 2005, p. 394). В съвременния контекст превенцията на престъпността е предотвратяване на криминални прояви чрез стратегии и мерки, насочени към ограничаване на риска и въздействие върху причините за извършване на престъпленията. Според Ръководните насоки на ООН (2002) превенцията включва действия за минимизиране на риска от престъпления и техните последици за индивида и обществото

(Ilkova, Ranchev 2020, pp. 214 – 215). В Стратегията¹ се посочва, че превенцията е най-ефективният способ за ограничаване на престъпността, постигащ намаляване на криминалните прояви и разходите за борба с тях чрез активни политики в различни социални сфери.

Превенция на престъпността сред непълнолетните

В Стратегията¹ се посочва притеснителният факт, че се наблюдава тревожна устойчивост в броя на малолетните и непълнолетните извършители на престъпления, което налага засилване на превантивните дейности и по-добро изследване на причините, като личностни особености, семейна среда, училищни проблеми и други социални фактори. Според австралийския експерт по криминология на развитието проф. Рос Хомел и неговия съавтор Лиза Томсен разполагаме с убедителни научни доказателства, че подходът за ранна превенция е ефективен (Homel, Thomsen 2017).

Ранната превенция на престъпността е стратегически подход, насочен към намаляване на рисковете от поява на девиантно поведение. Съществуват множество емпирични изследвания, които потвърждават, че тя е значително по-ефективна и рентабилна в сравнение с репресивните мерки в по-късните етапи на живота. Инвестиции в качествено образование, семейна подкрепа и поведенчески програми водят до дългосрочно понижаване на престъпността и отпадането от училище. Налични са убедителни доказателства за ефективността на училищните програми за предотвратяване или ограничаване на престъпното поведение (Hahn et al. 2007). Идентифицирането и намаляването на рисковите фактори сред младите хора значително намаляват проявите на анти-социално поведение и употребата на психоактивни вещества.

Превенция на престъпността в образователната система

Един от изводите, направените в Стратегията, е за „необходимост от повишаване ролята на образованието и науката при вземането на управленски решения при реализиране на цялостната политика по превенция на престъпността“.¹ Според текста ранната превенция трябва да бъде разглеждана „като приоритет за превантивно въздействие“.¹ Необходима е „системна и комплексна дейност по превенция на престъпността сред децата и младежите“.¹

Според Министерството на правосъдието на САЩ, Служба за младежко правосъдие и превенция на престъпността, „семействата и училищата трябва да реагират незабавно, когато младежът започне да се държи лошо в училище или ако оценките му започнат да страдат“.² В подобни ситуации навременната намеса е от изключителна важност за коригиране на антисоциалното поведение, тъй като в противен случай съществува риск то да се превърне в престъпно и по-разрушително. Въпреки това, както се посочва в Стратегията¹, училището и семейството невинаги успяват да изпълнят социализиращата си функция и да координират своите усилия.

За ролята на училището Калин Гайдаров пише, че то е „единствената функционираща официална институция, която е в състояние и има задачата да изгради обществения облик на личността на подрастващия“ (Gaydarov 1998, р.

41). В Стратегията¹ се подчертава значението на образованието за изграждане на устойчиви навици и нагласи за нетърпимост към престъпността и за формиране на умения за безопасно поведение, които предпазват здравето и живота на децата. Училищната среда играе критична роля за социализацията на децата и за развитието на умения за справяне с конфликти, емоции и рискови ситуации. Научните изследвания показват, че програми, насочени към развитие на социално-емоционални умения, обучение за ненасилствено разрешаване на конфликти и повишаване на педагогическите компетенции на учителите, значително намаляват проявите на агресия, тормоз и бъдещо девиантно поведение. Изследванията потвърждават ефективността на ранната училищна превенция на престъпността чрез целенасочените обучения на ученици и учители. Тя е доказано ефективна стратегия, която комбинира образователни, социални и поведенчески подходи. Програми като „Life Skills Training“ и „Second Step Program“ намаляват агресията, подобряват емоционалната интелигентност и създават позитивен училищен климат. Изследванията показват, че при участниците в тези програми има значителен спад на риска от бъдещи прояви в девиантното поведение, агресия, тормоз и престъпни действия (Botvin, Griffin 2004; Espelage et al. 2015). Обучението на учителите е от особена важност, именно чрез него се изгражда устойчив модел за справяне с рисковото поведение още в неговия зародиш.

Подобни модели са приложими и в българския контекст с подходяща адаптация. Политиките в сферата на образованието и сигурността трябва да приоритизират доказани училищни интервенции като стратегическа форма на ранна превенция на престъпността. Тези програми не само имат значим превантивен ефект върху бъдещото криминално поведение, но и подобряват училищната атмосфера, психичното здраве и академичните постижения. Общото между тях е фокусът върху социално-емоционалното учене, активното участие на учителите и дългосрочното прилагане с институционална подкрепа.

РЕЗУЛТАТИ

Анализът на литературата показва, че множеството проведени изследвания потвърждават положителното въздействие на ранната превенция на престъпността върху подрастващите. Особена важност има прилагането на ефикасни мерки и действия с цел предотвратяването на противообществените прояви от страна на малолетните и непълнолетните.

Съвременната криминология и педагогическа наука потвърждават, че училищната среда е критично важна за превенция на престъпността. Превенцията чрез добре структурирани училищни програми и обучения на учители е доказано ефективна и не само намалява престъпните прояви, а и изгражда позитивна училищна култура. Предотвратяването на криминално поведение в детска и юношеска възраст изисква цялостен, системен, дългосрочен и образователно насочен подход, включващ активно ролята на училището, семейството и институциите.

ИЗВОДИ/ДИСКУСИЯ

На основата на гореизложеното може да се направят следните изводи:

▷Необходимо е създаване на ефективна политика по отношение на превенцията на детската престъпност;

▷Налага се създаване на система от мерки и дейности с цел ранна превенция на престъпността;

▷Необходимо е осигуряването на обучени специалисти в образователните институции;

▷Всички ключови участници в процеса на развитието на младежите трябва да бъдат ангажирани в борбата с факторите, обуславящи девиантното и делинквентното поведение;

▷Необходимо е извършване на обучения на работещите с деца, които биха им дали повече знания за детекция на рисковото поведение и успешната борба с него.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Докладът поставя акцент върху разработването на интегриран подход, включващ семейството, образованието и общността, за ефективно намаляване на престъпленията, извършени от малолетни и непълнолетни лица. За целите на осъществяването на ефективна превантивна политика е необходимо създаването на комплексна система от мерки и дейности, насочени към борбата с криминогенните фактори, обуславящи престъпното поведение. Налагат се разработването и реализирането на планове и програми за създаването на ефективни стратегии, ангажиращи работещите с деца в борбата с престъпността сред малолетните и непълнолетните.

Предизвикателствата пред превантивната политика по отношение на детската престъпност в Република България изискват комплексни и координирани усилия. Необходими са модернизация на законодателството, подобрена междуинституционална координация, инвестиции в ресурсен капацитет и прилагане на индивидуален подход към всяко дете. Нужни са разширяване на превантивните програми в училищата, психосоциална подкрепа, образователни кампании, работа с родителите, създаване на обучителни програми за институциите как да разпознават и реагират на ранни сигнали за рисково поведение, както и инвестиране в изследвания и анализ на тенденциите, тъй като детската престъпност не е статична и изисква динамичен отговор.

Създаването и прилагането на ефективна политика по отношение на ранната превенция би могла да постигне трайно намаляване на престъпните деяния сред подрастващите, да ги предпази от такива и да осигури благоприятна среда за тяхното развитие и социална интеграция.

Сигурността на подрастващите е фундаментална ценност, а постигането ѝ – неотменна цел на човечеството.

БЕЛЕЖКИ

¹ СТРАТЕГИЯ за превенция на престъпността (2021 – 2030 г.). Стратегията е актуализирана и приета с Решение на Министерския съвет № 226 от 29.03.2024 г.

² UNITED STATES. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention., National Criminal Justice Association. (1997). *Juvenile justice reform initiatives in the states, 1994 – 1996: program report*. Washington, DC (810 7th St., NW, Washington 20531): U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, p. 10.

ЛИТЕРАТУРА

ИЛКОВА, Р.; РАНЧЕВ, И., 2020. *Криминология. Обща част*. Учебно помагало. София: Сиела Норма АД.

ГАЙДАРОВ, К., 1998. *Девиянтното поведение на непълнолетните. Социално-психологически механизъм*. София: Албатрос.

СТАНКОВ, Б., 2003. *Криминология. Видове престъпност*. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“.

СТАНКОВ, Б., 2005. *Криминология. Теоретични основи*. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“.

BOTVIN, G.; GRIFFIN, K., 2004. Life Skills Training: Empirical findings and future directions. *Journal of Primary Prevention*, 25(2), pp. 211 – 232.

ESPELAGE, D.; LOW, S., POLANIN, J.; BROWN, E., 2015. The impact of a middle school program to reduce aggression, victimization, and sexual violence. *Journal of Adolescent Health*, 56(6), pp. 651 – 657.

HAHN, R.; FUQUA-WHITLEY, D.; WETHINGTON, H.; LOWY, J.; LIBERMAN, A.; CROSBY, A.; FULLILOVE, M.; JOHNSON, R., et al., 2007. *The effectiveness of universal school-based programs for the prevention of violent and aggressive behavior: a report on recommendations of the Task Force on Community Preventive Services*. MMWR. Recommendations and reports: Morbidity and mortality weekly report. Recommendations and reports/Centers for Disease Control. 56. 1-12.

HOMEL, R.; THOMSEN, L., 2017. Developmental crime prevention. In: TILLEY, Nick; SIDEBOTTOM, Aiden (Eds.). *Handbook of Crime Prevention and Community Safety* (2nd edition). UK: Routledge, pp. 57 – 86.

REFERENCES

ILKOVA, R.; RANCHEV, I., 2020. *Kriminologia. Obshta chast. Uchebno pomagalo*. Sofia: Siela Norma AD.

GAYDAROV, K., 1998. *Deviantnoto povedenie na nepalnoletnite. Sotsialno-psihologicheski mehanizam*. Sofia: Albatros.

STANKOV, B., 2003. *Kriminologia. Vidove prestapnost*. Varna: VSU „Chernorizets Hrabar“.

STANKOV, B., 2005. *Kriminologia. Teoretichni osnovi*. Varna: VSU „Chernorizets Hrabar“.

BOTVIN, G.; GRIFFIN, K., 2004. Life Skills Training: Empirical findings and

future directions. *Journal of Primary Prevention*, 25(2), pp. 211 – 232.

ESPELAGE, D.; LOW, S.; POLANIN, J.; BROWN, E., 2015. The impact of a middle school program to reduce aggression, victimization, and sexual violence. *Journal of Adolescent Health*, 56(6), pp. 651 – 657.

HAHN, R.; FUQUA-WHITLEY, D.; WETHINGTON, H.; LOWY, J.; LIBERMAN, A.; CROSBY, A.; FULLILOVE, M.; JOHNSON, R., et al., 2007. *The effectiveness of universal school-based programs for the prevention of violent and aggressive behavior: a report on recommendations of the Task Force on Community Preventive Services*. MMWR. Recommendations and reports: Morbidity and mortality weekly report. Recommendations and reports/Centers for Disease Control. 56. 1-12.

HOMEL, R.; THOMSEN, L., 2017. Developmental crime prevention. In: TILLEY, Nick; SIDEBOTTOM, Aiden (Eds.). *Handbook of Crime Prevention and Community Safety* (2nd edition). UK: Routledge, pp. 57 – 86.

CHALLENGES IN THE PREVENTION OF CHILDREN'S CRIME IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

Abstract: *The goal of the paper is to examine the challenges faced in effectively implementing crime prevention strategies targeting minors and juveniles. It examines policies and mechanisms for countering deviant and delinquent behavior among adolescents, emphasizing the need to create a comprehensive and coordinated approach that actively includes the role of the school, family and institutions. It focuses on the growing relevance of the problem of the juvenilization of crime and its adverse development. Particular attention is paid to the risk of committing antisocial and criminal acts by minors. Conclusions are drawn about the need to develop a strategy and implement comprehensive measures and activities for early crime prevention, which would engage key participants in the process of youth development for the purpose of effective crime prevention. Prevention aims to achieve a lasting reduction in crime among adolescents and create a favorable environment for their development and social integration.*

Keywords: *prevention; crime; minors; juveniles; strategy*

Blagoslava Mincheva, PhD Candidate
University of Library Studies and Information Technologies
Sofia, Bulgaria
E-mail: b.mincheva@mail.bg